

บทวิจารณ์หนังสือ : Book Review

พุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ : Buddhism and Science

เขียนโดย สมภาร พรหมทา

มานิตย์ อรรคชาติ, สงวนลิขสิทธิ์ : manit akkhachat, Sanguan Laphonthan

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา

อีเมล: manit.a@nrru.ac.th

Received: March 17, 2019 Revised: June 21, 2019

Accepted: June 30, 2019

1. บทนำ

หนังสือเรื่อง “พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์” ที่ผู้เขียนสนใจและนำมาวิจารณ์ต่อไปนี้เป็นหนังสือด้านวิชาการที่ท่านอาจารย์สมภาร พรหมทา แต่งขึ้นเพื่อที่จะศึกษาเปรียบเทียบแนวระหว่างพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ ในแง่มุมมองการวิเคราะห์รากฐานของความรู้แบบวิทยาศาสตร์ว่ามีลักษณะเช่นใด มีความน่าเชื่อถือเพียงใด เพื่อเปรียบเทียบกับความคิดวิเคราะห์รากฐานของพระพุทธศาสนาในประเด็นที่เหมือนกัน ซึ่งการเปรียบเทียบนั้นท่านอาจารย์ได้พยายามเปรียบเทียบและวิเคราะห์อย่างเป็นกลาง แบ่งออกเป็น 3 ภาคใหญ่ ๆ รวมเป็น 30 บท โดยหนังสือเล่มนี้เคยตีพิมพ์แล้วครั้งหนึ่งในปีพุทธศักราช ๒๕๓๔ แต่ฉบับที่ผู้เขียนนำมาวิจารณ์นั้นเป็นของสำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและเป็นการพิมพ์ครั้งที่ 2 เมื่อปี พ.ศ. 2540 โดยเนื้อหาของหนังสือที่ท่านอาจารย์สมภารท่านได้วางกรอบในการเขียนแบ่งเป็นสามกลุ่มใหญ่ ๆ โดยกลุ่มแรกเน้นในด้านวิทยาศาสตร์ ซึ่งประกอบไปด้วย กำเนิดและวิวัฒนาการของวิทยาศาสตร์ ความรู้สองแบบในวิทยาศาสตร์ การตรวจสอบกฎและทฤษฎีในวิทยาศาสตร์ และวิทยาศาสตร์กับสิ่งที่อยู่เกินเลยประสาทสัมผัส กลุ่มที่สองในภาคพุทธศาสนาซึ่งประกอบไปด้วย กำเนิดและพัฒนาการของพระพุทธศาสนา พุทธศาสนาในฐานะระบบความรู้อย่างหนึ่ง อิทัปปัจจยตา อุตุนิยาม พิชนิยาม จิตนิยาม กรรมนิยาม และการตรวจสอบนิยาม และกลุ่มที่สามคือการวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่างพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ อันประกอบไปด้วย ความรู้ในพุทธศาสนากับความรู้ในวิทยาศาสตร์ รากฐานทางอภิปรัชญาของพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ แนวคิดบางอย่างในวิทยาศาสตร์ที่มีผลกระทบต่อหลักธรรมในพุทธศาสนา และชาวพุทธควรวางตัวเช่นไรต่อวิทยาศาสตร์

2. เนื้อหา

เนื้อหาในหนังสือ “พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์” ที่ผู้เขียนได้สรุปออกมาให้เห็นแก่นของเนื้อหาในแต่ละภาค ดังนี้ โดยมีเนื้อหาในหนังสือฉบับนี้ได้แบ่งเป็นภาคใหญ่ ๆ อยู่ 3 ภาค คือ ภาคที่หนึ่ง

ในภาคของวิทยาศาสตร์ อันประกอบไปด้วยกำเนิดและวิวัฒนาการของวิทยาศาสตร์ ความรู้สองแบบในวิทยาศาสตร์ การตรวจสอบกฎและทฤษฎีในวิทยาศาสตร์ และวิทยาศาสตร์กับสิ่งที่อยู่เกินเลยประสาทสัมผัส ภาคที่สองในภาคพุทธศาสนาอันประกอบไปด้วย กำเนิดและพัฒนาการของพระพุทธศาสนา พุทธศาสนาในฐานะระบบความรู้อย่างหนึ่ง อิทัปปัจจยตา อุตุนิยาม พีชนิยาม จิตนิยาม กรรมนิยาม และการตรวจสอบนิยาม ภาคที่สามคือการวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่างพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ อันประกอบไปด้วย ความรู้ในพุทธศาสนากับความรู้ในวิทยาศาสตร์ รากฐานทางอภิปรัชญาของพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ แนวคิดบางอย่างในวิทยาศาสตร์ที่มีผลกระทบต่อหลักธรรมในพุทธศาสนา และชาวพุทธควรวางตัวเช่นไรต่อวิทยาศาสตร์

ภาคที่หนึ่ง วิทยาศาสตร์มีทั้งหมด 4 บท ซึ่งได้ชี้ให้เห็นถึงกำเนิดและวิวัฒนาการของวิทยาศาสตร์ ซึ่งมนุษย์ได้พยายามแสวงหาคำตอบสำหรับไซปรีศนาที่ตนสงสัยนั้นด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ โดยมีชาวกรีกได้สรุปเกี่ยวกับแนวความคิดของตนให้เชื่อว่าหน่วยมูลฐานเหล่านี้เป็นสิ่งที่เราไม่สามารถแบ่งแยกหรือทอนต่อไปได้อีก คืออะตอม สิ่งเหล่านี้คือความจริงสุดท้าย (ultimate reality) อันนี้คือแนวความคิดเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ในยุคเริ่มต้น จากนั้นในบทที่ 2 ของภาคที่หนึ่งได้กล่าวถึง ความรู้สองแบบในวิทยาศาสตร์ กล่าวคือในยุคแรก ๆ วิทยาศาสตร์ทำหน้าที่ด้วยการรายงานสิ่งที่มนุษย์สามารถรับรู้ด้วยประสาทสัมผัส แต่ในเวลาต่อมาวิทยาศาสตร์ก็เริ่มทำหน้าที่ที่เกินประสาทสัมผัส เช่นมีการถกเถียงกันในเรื่องของการแสงว่าเป็นคลื่นหรือเป็นอนุภาคกันแน่ หากเป็นแบบที่สองแล้วก็จะทำให้เกิดขึ้นไม่รู้จักจบจักสิ้นอย่างแน่นอน จากนั้นในบทที่ 3 ของภาคที่หนึ่ง ได้กล่าวถึงการตรวจสอบกฎและทฤษฎีในวิทยาศาสตร์ ในบทนี้ก็จะกล่าวถึงกฎที่หากไม่มีอะไรขัดแย้งกฎนั้นก็ยังคงอยู่ แต่หากมีการขัดแย้งและมีหลักฐานที่พิสูจน์ได้กฎนั้นก็อาจถูกยกเลิกโดยไม่มีความเชื่อต่อไป ในด้านทฤษฎีของวิทยาศาสตร์นั้นแบ่งออกเป็นสองกลุ่มใหญ่ ๆ คือ กลุ่มที่มองว่าทุกทฤษฎีมีความเท่าเทียมกันหมด และสามารถทำนายผลอนาคตได้เหมือนกัน จากนั้นในบทที่ 4 ของภาคที่หนึ่ง ได้กล่าวถึงวิทยาศาสตร์กับสิ่งที่อยู่เกินเลยประสาทสัมผัส โดยในส่วนนี้ก็แบ่งออกได้ 2 กลุ่ม เช่นเดียวกับกับกฎและทฤษฎีในบทที่ 3 โดยนักวิทยาศาสตร์กลุ่มแรกไม่ยอมรับเนื้อหาส่วนที่ไม่อาจตรวจสอบด้วยประสาทสัมผัสได้ และกลุ่มที่ 2 เป็นกลุ่มที่ยอมรับแม้ว่าเนื้อหาบางส่วนของวิทยาศาสตร์จะไปถึงส่วนที่ไม่อาจสังเกตได้ด้วยประสาทสัมผัส

ภาคที่สอง พุทธศาสนา มีทั้งหมด 8 บท โดยตอนที่หนึ่งได้กล่าวถึง กำเนิดและพัฒนาการของพระพุทธศาสนา ซึ่งประเด็นการเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนานั้นก็คือการยกย่องมนุษย์ และอย่างที่สองก็คือการยกย่องจิตใจของมนุษย์ในการที่จะพัฒนาศักยภาพจิตใจให้ไปสู่สิ่งสูงสุดได้ จากนั้นในตอนที่สองได้กล่าวถึง พุทธศาสนาในฐานะระบบความรู้อย่างหนึ่ง ซึ่งในระบบของพระพุทธศาสนานั้นแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ได้แก่การพูดถึงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ในจักรวาล อีกประเภทได้แก่ข้อความที่ชี้ชวนให้บุคคลทำอย่างนั้นอย่างนี้ ในตอนที่สามกล่าวถึงหลัก อิทัปปัจจยตาซึ่งมีชื่อเรียกอีกอย่างว่าธรรมเนียมหรือนิยม ซึ่งสอดคล้องในการอธิบายส่วนต่าง ๆ ต่อไปนี้ในภาคนี้อันประกอบไปด้วย ประการแรก อุตุนิยาม คือ กฎธรรมชาติว่าด้วยฤดูกาล ซึ่งเกิดขึ้นอย่างมีเหตุและมีผล ประการที่สอง พีชนิยาม คือ กฎธรรมชาติว่าด้วยพืชพันธุ์ ในโลกของสิ่งมีชีวิตมีความเป็นระเบียบ มีกฎเกณฑ์ ซึ่งเกิดจากสิ่งมีชีวิตสองหน่วยขึ้นไป ประการ

ที่สาม จิตนิยาม คือ กฎธรรมชาติว่าด้วยจิตใจของมนุษย์และสัตว์ โดยแบ่งจิตมนุษย์ออกเป็นสองส่วนคือ ธรรมชาติฝ่ายดีและธรรมชาติฝ่ายเลว ประการที่สี่ กรรมนิยาม คือ กฎธรรมชาติว่าด้วยกรรมอันได้แก่ การกระทำที่เกิดจากความจงใจของมนุษย์และสัตว์ โดยมนุษย์สามารถทำกรรมได้สามทาง คือ กาย วาจา และใจ และการตรวจสอบนิยาม โดยหากเราตรวจสอบเนื้อหาของนิยามทั้งสี่ประการที่ว่าแล้ว เราจะพบ ได้ว่ามีส่วนที่เป็นนิยามที่สามารถสังเกตได้ด้วยประสาทสัมผัสสองส่วนก็คืออุตุนิยามและพีชนิยาม ส่วนอีก สองข้อต่อมาคือ จิตนิยามและกรรมนิยามได้กล่าวถึงสิ่งที่เราไม่สามารถที่จะรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส

ภาคที่สาม วิทยาศาสตร์มีทั้งหมด 4 บท การวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่างพุทธศาสนา กับ วิทยาศาสตร์ อันประกอบไปด้วย ตอนที่หนึ่งกล่าวถึง ความรู้ในพุทธศาสนากับความรู้ในวิทยาศาสตร์ โดยความรู้ในพระพุทธศาสนานั้นแบ่งออกเป็น 2 ประเภทหลัก ๆ คือ สิ่งไม่ควรทำ ไม่ควรทำ หรือควร ชำระจิตใจ อย่างที่สองเป็นหลักธรรมชาติเป็นกลาง ๆ ซึ่งหลักอย่างที่สองที่ผู้เขียนหนังสือเล่มนี้เห็นว่า เนื้อหาสอดคล้องและใกล้เคียงกับเนื้อหาของวิทยาศาสตร์ ตอนที่สองในภาคนี้ได้กล่าวถึง รากฐานทาง อภิปรัชญาของพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ โดยพื้นฐานของพุทธศาสนาหรืออาจจะเรียกได้ว่าเป็นรากฐาน แบบจิตนิยม เช่น การกล่าวถึงชั้น ๕ มีการแยกกายออกจากจิตอย่างชัดเจน แตกต่างจากวิทยาศาสตร์ ที่มีการศึกษาในเรื่องสสาร ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถรับรู้ได้ด้วยสัมผัส ดังนั้นรากฐานอภิปรัชญาของวิชา วิทยาศาสตร์จึงได้แนวคิดแบบสสารนิยม อันแตกต่างจากแนวของพระพุทธศาสนาที่เน้นในเรื่องของจิตนิยม ตอนที่สามได้กล่าวถึง แนวคิดบางอย่างในวิทยาศาสตร์ที่มีผลกระทบต่อหลักธรรมในพุทธศาสนา เช่น หลักอทิปปัจจยตากล่าวว่า สรรพสิ่งในจักรวาลมีความเป็นระเบียบ มีกฎเกณฑ์ที่แน่นอน แต่ควอนตัม ฟิสิกส์กล่าวว่า สสารในระดับอะตอมและองค์ประกอบของอะตอมไม่มีความเป็นระเบียบ ไม่มีกฎแน่นอน อีกอย่างก็คือ หลักอทิปปัจจยตากล่าวว่า ผลทุกอย่างต้องเกิดจากสาเหตุ กล่าวคือสิ่งที่มีอยู่ก่อน เป็นไป ไม่ได้ที่จะมีบางสิ่งเกิดจากความว่างเปล่า แต่ควอนตัมฟิสิกส์กล่าวว่าสสารสามารถก่อตัวขึ้นจากความว่าง เปล่าได้ และตอนสุดท้ายของภาคที่สามได้กล่าวถึง ชาวพุทธควรวางตัวเช่นไรต่อวิทยาศาสตร์ ผู้เขียนได้ กล่าวไว้ว่าแม้คนในอดีตยุคหินเคยมีความโลภ โกรธ หลง อย่างไร คนในยุคปัจจุบันก็ยังมีสิ่งนั้นอยู่ ฉะนั้น โดยหลักแล้วพุทธศาสนาไม่ได้รับความกระทบกระเทือนจากวิทยาศาสตร์เลย เพียงแต่การศึกษาของสอง อย่างนี้เป็นการศึกษาขอบเขตที่แตกต่างกัน กล่าวคือ วิทยาศาสตร์เกี่ยวข้องกับวัตถุ ส่วนพุทธศาสนา เกี่ยวข้องด้วยจิตใจ สิ่งที่สำคัญก็คือพระพุทธศาสนาสามารถยืนอยู่ได้โดยไม่ต้องอาศัยวิทยาศาสตร์เลย อันนี้คือเรื่องที่ชาวพุทธควรตระหนักรู้

3. ประเมินค่าการตีความเรื่องพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์

คำอธิบายที่อาจารย์สมภารได้นำเสนอเกี่ยวกับ “พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์” เป็นการนำ เสนออย่างเด่นชัดถึงวิธีการตีความที่สอดคล้องตามบริบทของนักวิชาการสมัยใหม่ ที่สามารถแยกให้เห็น ถึงความสำคัญของแต่ละฝ่ายที่แบ่งหน้าที่ในการทำงานทั้งพระพุทธศาสนาและวิทยาศาสตร์ ทำให้ผู้อ่าน สามารถเข้าใจหลักการเปรียบเทียบของผู้เขียนได้อย่างเหมาะสม ไม่เกิดผลกระทบกับฝ่ายใดโดยตรง หาก ผู้อ่านได้ทำความเข้าใจอย่างถ่องแท้ในส่วนของวิทยาศาสตร์และพระพุทธศาสนาแล้ว ก็คงจะเกิดความ

เห็นที่ตรง ชัดเจน และมีเหตุผลอย่างเพียงพอในการเขียนหนังสือเล่มนี้ของท่านอาจารย์สมภาร โดยเฉพาะแง่มุมของการเปรียบเทียบที่ไม่ได้มุ่งผล เพื่อจะให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้เปรียบหรือเสียเปรียบ แต่ท่านได้เขียนบนหลักของความเป็นจริงที่เราสามารถสัมผัสได้ทั้งทฤษฎีและสิ่งที่นำไปปฏิบัติใช้จริง

จะเห็นได้ว่าเมื่อมีการให้คำอธิบายความหมายตามตัวอักษรแล้ว ท่านอาจารย์สมภารได้นำเสนอถึงเหตุการณ์เกี่ยวกับบ่อเกิดของวิทยาศาสตร์กับพระพุทธศาสนาได้อย่างลงตัว อันเป็นการปูพื้นฐานให้คนที่อ่านหรือศึกษาหนังสือเล่มนี้ได้เข้าใจความหมาย และเป้าประสงค์ของทั้งสองอย่าง ซึ่งแต่ละคำที่ใช้ในการแสดงออกถึงวาทกรรมเพื่อการเข้าใจเนื้อหาของพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ตามบริบทอย่างถูกต้องแบบการโต้แย้งเชิงเหตุผล (Dialectic) แล้วทำการขยายคำอธิบายเพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่างพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ ในมิติที่เป็นแก่นแห่งวิชาการทั้งปวงอันเป็นการอธิบายเชิงวิเคราะห์ให้เข้าใจถึงองค์ประกอบแห่งศาสตร์ทั้งสองศาสตร์ได้เป็นอย่างดี อาจจะมีการแยกแยะในบางประเด็นออกไปบ้างแต่ก็เพื่อความเข้าใจชัดเจนในเนื้อหาและความถูกต้องทางวิชาการ แต่ก็ถือได้ว่าอยู่ในกรอบอันเดียวกันของการเป็นสาเหตุและผลของกันและกันอย่างต่อเนื่อง ฉะนั้นจะเห็นได้ถึง ความต่อเนื่องของเนื้อหาสาระที่เป็นไปอย่างเรียบง่าย แต่สามารถขยายออกไปในแง่ของวิชาการเพื่อทำความเข้าใจอันดีทั้งสองฝ่ายระหว่างวิทยาศาสตร์และพุทธศาสนา จึงถือว่าเป็นศูนย์รวมของวิชาการที่เป็นที่ยอมรับในยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะวิทยาศาสตร์ที่กำลังเป็นผู้ขับเคลื่อนสังคมในภาคของวัตถุได้อย่างลงตัว ในส่วนพุทธศาสนาก็สามารถนำเสนอในแง่ของการต่อสู้กับสิ่งที่ปัญหาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันก็คือ ปัญหาด้านจิตใจ แม้สมัยแต่ก่อนวัตถุดิบไม่เจริญรุ่งเรืองเท่าใดนัก แต่ความโลภ ความโกรธ ความหลงก็ยังมีอยู่ เช่นเดียวกับปัจจุบันนั่นเอง

ก. ข้อเด่น

ประเด็นที่ถือว่าเป็นข้อเด่นที่น่าสนใจมากที่สุดของหนังสือเล่มนี้คืองานเขียนที่มาจากกรรพรวรรณ และเรียบเรียงโดยท่านอาจารย์สมภาร ซึ่งผู้เขียนจะขอแยกแยะให้เห็นเป็นประเด็นสำคัญที่พบได้ ดังนี้

ประเด็นที่หนึ่ง ภาคของวิทยาศาสตร์เป็นกิจกรรมแสวงหาความรู้วัตถุวิสัยผ่านการสังเกตธรรมชาติด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกายสัมผัส โดยไม่ให้ความสำคัญเรื่องใจเพราะไม่สามารถนำมาแสดงให้ประจักษ์ชัดได้ การสังเกตธรรมชาติอย่างเดียวยังไม่พอที่จะก่อให้เกิดความรู้ทางวิทยาศาสตร์ได้ แต่ในปัจจุบันวงการวิทยาศาสตร์กำลังทำงานสองอย่างควบคู่กัน นักวิทยาศาสตร์กลุ่มหนึ่งกำลังทำหน้าที่ค้นหาและรายงานข้อเท็จจริงในธรรมชาติ ส่วนอีกกลุ่มกำลังค้นหาคำอธิบายว่าทำไมปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในธรรมชาติจึงเป็นเช่นนั้น ไม่เป็นอย่างอื่น แม้จะมีการถกเถียงกันอย่างกว้างขวางในวงการปรัชญาวิทยาศาสตร์ว่า วิทยาศาสตร์ควรมีหน้าที่แค่เพียงรายงานสิ่งที่ตนค้นพบเท่านั้นก็ตาม แต่นักวิทยาศาสตร์ส่วนหนึ่งก็พอใจที่จะทำหน้าที่อธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ งานของนักวิทยาศาสตร์กลุ่มนี้เริ่มหันเหออกนอกขอบเขตของวิทยาศาสตร์มากขึ้น มากจนขนาดว่า บางครั้งทฤษฎีที่ตั้งขึ้นโดยนักวิทยาศาสตร์กลุ่มนี้แทบจะไม่ต่างจากแนวคิดของนักปรัชญาหรือนักศาสนาเลยทีเดียว เมื่อใดก็ตามที่วิทยาศาสตร์เริ่มเบนออกจากบทบาทคือการ

รายงานสิ่งที่มนุษย์สามารถรับรู้ด้วยประสาทสัมผัส ไปสู่บทบาทคือการพยายามอธิบายปรากฏการณ์ที่อยู่พ้นวิสัยของประสาทสัมผัส เมื่อนั้นปัญหาที่จะเกิดขึ้นไม่รู้จบสิ้น ในอนาคตอาจมีทฤษฎีต่าง ๆ อีกจำนวนนับไม่ถ้วนเกิดขึ้น เพราะเหตุนี้วัตถุนั้นจึงก่อตั้งกฎให้แก่ตนเองว่า เขาจะทำหน้าที่แค่เพียงเป็นผู้รายงานสิ่งที่ค้นพบด้วยประสาทสัมผัสเท่านั้น เขาจะไม่พยายามหยั่งลงไป ในอาณาบริเวณที่ธรรมชาติได้ตีกรอบเอาไว้ว่าห้ามมนุษย์ลงไปเกี่ยวข้อง ซึ่งในหนังสือเล่มนี้ได้กล่าวถึงความรู้ในวิทยาศาสตร์ว่ามีอยู่สองประเภท คือ ประเภทที่อยู่ในรูปกฎกับประเภทที่อยู่ในรูปทฤษฎี ความแตกต่างระหว่างกฎกับทฤษฎีที่สำคัญคือ ข้อความที่เรียกว่ากฎจะพูดถึงสิ่งที่สามารถตรวจสอบได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้งสิ้น การตรวจสอบนี้ไม่จำเป็นต้องอาศัยประสาทสัมผัสล้วน ๆ เราใช้เครื่องมือช่วยก็ได้ เช่น กฎทางวิทยาศาสตร์บางอย่างอาจพูดถึงของเล็ก ๆ เช่น จุลินทรีย์ ตัวจุลินทรีย์แม้ว่าเราจะมองไม่เห็นด้วยตาเปล่า แต่เราก็ถือว่าเป็นสิ่งที่มนุษย์สามารถสังเกต (observe) ได้ด้วยประสาทสัมผัส เพราะเราสามารถมองเห็นผ่านเครื่องมือ เช่น กล้องจุลทรรศน์ เป็นต้น ฉะนั้นท่านอาจารย์จึงสรุปในเรื่องกฎและทฤษฎีว่าแบ่งได้ ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มที่เห็นว่าทุกทฤษฎีมีฐานะเท่ากันหมด ทางปรัชญาเรียกว่าฐานะทางญาณวิทยา (epistemological status) และกลุ่มที่เห็นว่าแม้ว่าสองทฤษฎีจะสามารถทำนายผลในอนาคตได้เหมือนกัน แต่เมื่อมาถึงยุคปัจจุบันแล้ว ทำให้เราเห็นว่าแม้แต่ประเทศที่มีความเจริญรุ่งเรืองอย่างสหรัฐอเมริกา ก็ยังต้องหันมาสนใจในเรื่องของศาสนาเช่นเดียวกัน นั้นอาจจะเพราะว่า วิทยาศาสตร์ซึ่งคนทั่วไปเข้าใจว่าเป็นระบบความรู้ที่มั่นคงแข็งแรงไม่ได้ กลับเป็นระบบความรู้ที่มีเนื้อหาส่วนหนึ่งอิงอยู่บนพื้นฐานความเชื่ออันไม่อาจพิสูจน์ได้ด้วยประสาทสัมผัส สมัยหนึ่งคนทั่วไปเข้าใจว่าสิ่งที่สร้างความกระตือรือร้นให้แก่ศาสนามากที่สุด (โดยเฉพาะอย่างยิ่งศาสนาที่เชื่อในพระเจ้า) คือวิทยาศาสตร์ แต่ปัจจุบันวิทยาศาสตร์นั่นเองกลับต้องหันมาหาศาสนาหันมาเพื่อยึดแนวคิดและเหตุผลบางประการในศาสนาไปสนับสนุนฐานะของตนเองวิทยาศาสตร์หาใช่อะไรไม่ หากแต่คือเครื่องมือสำหรับเปิดเผยให้มนุษย์มองเห็นอัจฉริยภาพและความยิ่งใหญ่ของพระเจ้า เมื่อใดก็ตามที่วิทยาศาสตร์ดำเนินไปถึงขอบเขตที่ไม่อาจไปต่อได้อีกแล้ว เมื่อนั้นจะเป็นหน้าที่ของศาสนาที่จะรับช่วงอธิบายต่อ ซึ่งถ้าฟังเพียงวิทยาศาสตร์ไม่ช่วยให้มนุษย์เข้าใจตนเอง โลกและจักรวาลได้เพียงพอ

ประเด็นที่สอง ภาคของพระพุทธศาสนา ในฐานะที่อาจารย์สมภารเคยเป็นนักบวชมาก่อน เคยเรียนทั้งในมหาวิทยาลัยสงฆ์ และเป็นมหาเปรียญธรรมชั้นเอก ซึ่งหากเป็นบางท่านที่ไม่มีใจเป็นกลางหรือเป็นคนที่ไม่เห็นแก่สิ่งที่ตนเคยเรียนเคยศึกษามาก่อน ย่อมมีโอกาสสูงที่จะทำให้ตีความเข้าใจที่ตนเองได้ศึกษามาแล้วเป็นอย่างดี แต่ท่านอาจารย์กลับไม่ได้ใช้ความได้เปรียบหรือความรู้ตรงนั้นมาตีประเด็นต่าง ๆ ให้แก่พระพุทธศาสนา หากแต่วิเคราะห์พระพุทธศาสนาไปโดยสภาพของความเป็นจริง เช่น การกล่าวถึงอิทัปปัจจยตา ซึ่งเป็นหลักธรรมที่มีคนกล่าวถึงมาก เช่น หลวงพ่อพุทธทาส ท่านพระธรรมปิฎก แต่ท่านก็มีมุมมองแนวคิดในเรื่องดังกล่าวได้ค่อนข้างชัดเจน และเป็นธรรมกับทั้งพุทธศาสนาและวิทยาศาสตร์ สิ่งที่โดดเด่นในภาคของพระพุทธศาสนาก็คือการกล่าวถึงอภิปรัชญาของพระพุทธศาสนา ในยุคพุทธกาลได้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะการกล่าวถึงการกำเนิดและพัฒนาการของพระพุทธศาสนา อัน

นำมาสู่การยกย่องมนุษย์ และการยกย่องจิตใจของมนุษย์ในการที่จะพัฒนาศักยภาพจิตให้ไปสู่สิ่งสูงสุดได้ ส่วนระบบความรู้ของพระพุทธศาสนา ท่านก็ได้ชี้ชัดถึงความสำคัญของพระพุทธศาสนาที่ได้เน้นในเรื่องที่ควรทำหรือไม่ควรทำเป็นประเด็นหนึ่ง ส่วนอีกหนึ่งประเด็นก็คือการโยงเพื่อให้การวิเคราะห์ในตอนสุดท้ายลงตัวอย่างสวยงามกับหลักของวิทยาศาสตร์ก็คือการดึงเอาหลักอทิปปัจจยตา ซึ่งเป็นหลักธรรมชาติที่ไม่ได้กล่าวหาว่าเราควรทำหรือไม่ควรทำ แต่เป็นการกล่าวถึงธรรมชาติของสิ่งทั้งหลายทั้งปวง โดยมีการตีความสิ่งที่โดดเด่นในบทนี้มาก ๆ ก็คือการกล่าวถึงนิยามหรือหลักอทิปปัจจยตาที่สามารถแบ่งส่วนออกได้อย่างชัดเจนคือส่วนที่สามารถสัมผัสด้วยประสาทสัมผัสสองส่วนก็คืออุตุนิยามและพีชนิยาม ส่วนอีกสองข้อต่อมาคือ จิตนิยามและกรรมนิยามได้กล่าวถึงสิ่งที่เราไม่สามารถที่จะรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส ซึ่งถือว่าเป็นการตีความที่ทำให้เราแยกเห็นถึงหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนา เพื่อจะเชื่อมโยงเข้ากับวิทยาศาสตร์ได้อย่างลงตัว

ประเด็นที่สาม การวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่างพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ วิธีการที่มีประสิทธิภาพอย่างหนึ่งในการนำเสนอหลักคำสอนในพุทธศาสนาคือการชี้ว่ามีอะไรข้างในโลกแห่งความเป็นจริงที่สอดคล้องกับหลักคำสอนในพุทธศาสนา หมายความว่า สำหรับท่านอาจารย์สมภาร ได้นำเสนอหลักธรรมในพุทธศาสนาแบบดั้งเดิมนั้นเน้นที่การอธิบายคัมภีร์โดยผู้อธิบายไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องโยงแนวคิดต่าง ๆ ในคัมภีร์ออกไปหาประสบการณ์จริงในโลก ทำให้พุทธธรรมชาติสิ่งที่ท่านอาจารย์สมภารเรียกว่าพลังปลูกเร้าทางศีลธรรม ท่านอาจารย์สมภารสนใจแนวคิดของดาร์วินและนักชีววิทยาสากลนี้ในแง่ที่ว่านักวิทยาศาสตร์กลุ่มนี้มีประสบการณ์ที่สะสมกันมายาวนานในการศึกษาวิเคราะห์ธรรมชาติของชีวิต ดาร์วินสังเกตธรรมชาติ เมื่อพบว่ามีอะไรที่น่าสนใจก็นำเสนอออกมาเป็นทฤษฎี นักชีววิทยาสายนี้รุ่นต่อมาก็ได้ช่วยเสริมต่อทำให้แนวคิดของดาร์วินลึกซึ้งลงไปอีกเรื่อย ๆ ข้อค้นพบเหล่านี้หากนำมาพิจารณาด้วยภาษาอื่นที่ไม่ใช่ภาษาวิทยาศาสตร์จะก่อให้เกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้งบางอย่างเกี่ยวกับธรรมชาติมนุษย์ นอกจากนั้นแล้วท่านอาจารย์สมภารคิดว่าคำสอนเรื่องทุกขในพุทธศาสนานั้นมีความหมายที่ลึกซึ้งและคำสอนนี้ไม่เฉพาะแต่คนตะวันตกเท่านั้นที่อาจเข้าใจคลาดเคลื่อน แม้แต่ชาวพุทธเองก็ยังไม่สู้จะเข้าใจคำสอนข้อนี้ดีนัก เนื่องจากคำสอนเรื่องทุกขเป็นจุดเริ่มต้นของพุทธธรรมทั้งระบบ หมายความว่า คุณจะยอมรับพุทธธรรมได้ก็ต่อเมื่อคุณยอมรับสมมติฐานเบื้องต้นที่ว่าชีวิตนี้เป็นทุกข สมมติฐานนี้ ซึ่งมีคนจำนวนมากในโลกอาจไม่ยอมรับเพราะเข้าใจว่าทุกขที่พุทธศาสนาหมายถึงหมายถึงเอาแค่เพียงความไม่สบายกายหรือไม่สบายใจเท่านั้น ทุกขในพุทธศาสนานั้นเล็งไปที่ข้อเท็จจริงที่เป็นกลาง ๆ เล็งไปที่การที่ชีวิตต้องดิ้นรนต่อสู้ไปอย่างไม่หยุดยั้งเพราะมีธรรมชาติบางอย่างในตัวเราที่ถูกมอบให้มาตั้งแต่วันแรกที่เกิดและตราบเท่าที่ธรรมชาติอันนี้ยังมีอยู่ เราก็ต้องดิ้นรนกันไป ในการดิ้นรนนั้นบางครั้งเราอาจเข้าใจว่าตนเองประสบความสำเร็จเช่นสุขจากชัชชนะ แต่นั่นก็ยังถูกรวมอยู่ในสิ่งที่พุทธศาสนาเรียกว่าทุกขอยู่นั่นเอง

ดังนั้น หลักการที่ท่านอาจารย์สมภารได้นำเสนอนั้น เป็นแนวทางที่ผู้เขียนบทวิจารณ์นี้สนับสนุน และถือเป็นข้อเด่นในการเขียนหนังสือเล่มนี้ เนื่องจากว่า หนังสือเล่มนี้มีการตีความในเรื่องที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง ให้มีจุดบรรจบของแต่ละฝ่ายให้สามารถเข้ากันได้ แม้จะมีเป้าหมายในการบรรลุที่แตก

ต่างกัน ซึ่งท่านอาจารย์ท่านได้วิเคราะห์ความโดดเด่นของแต่ละฝ่ายได้อย่างละเอียด ครบถ้วน โดยเฉพาะภาษาที่ใช้ในการเดินเรื่องนั้นทำให้เข้าใจในเรื่องราว ๆ ต่างของทั้งสองฝ่ายได้เป็นอย่างดียิ่ง แม้ผู้ที่ไม่มีความรู้ประสบการณ์ด้านใดด้านหนึ่งมาก่อน เมื่อศึกษาเนื้อหาโดยละเอียดแล้วก็จะเข้าใจในเรื่องราวต่าง ๆ ของแต่ละฝ่ายได้เป็นอย่างดี และไม่เป็นภาระชักนำให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเอนเอียงหรือปักใจเชื่อตามแนวคิดที่ตนเองได้ตั้งไว้ แต่เป็นการมองโดยอาศัยความเป็นธรรมชาติของแต่ละฝ่ายเข้ามาหากัน เพื่อให้เกิดคุณค่าร่วมได้อย่างแนบเนียนลงตัว

ข. ข้อดี

ส่วนที่น่าจะเพิ่มเติมในงานเขียนเล่มนี้คือ คำอธิบายเกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอีกหลาย ๆ ส่วนที่ไม่ได้เอาเข้ามาเกี่ยวข้องในหนังสือเล่มนี้ ซึ่งถือว่าเป็นข้อที่ควรที่จะเพิ่มเติมเพื่อให้ได้มุมมองในการวิเคราะห์ที่กว้างกว่าที่หนังสือเล่มนี้ได้อธิบายเพียงหลักธรรมที่เป็นหลักธรรมชาติซึ่งอาจจะหาข้อเปรียบเทียบในการตีความในมุมมองที่ตนเองเข้าใจได้ง่าย แต่หากจะวิเคราะห์หลักธรรมที่เป็นหลักสำคัญ ๆ ในพระพุทธศาสนาเข้ามาเพิ่มอีก ก็คงจะเพิ่มรสชาติในการอ่านงานวิชาการที่ได้ขบคิด การวิเคราะห์ รวมถึงการเปรียบเทียบ เพื่อให้เห็นจุดเด่น จุดด้อยของแต่ละส่วน ซึ่งจะสอดคล้องกับหลักความเป็นจริงที่ว่าไม่มีสิ่งใดที่จะมีความเท่าเทียมกัน แม้จะเกิดวันเวลาเดียวกันก็ตาม ทุกสิ่งทุกอย่างย่อมมีความแตกต่างกันมากบ้าง น้อยบ้าง ตามฐานะของสิ่งนั้น ๆ ที่เคยมีอยู่ กำลังเป็นอยู่ และจักเป็นไปตามสภาพแวดล้อมและปัจจัยของสิ่งนั้น ๆ

ยิ่งกว่านั้น การพิสูจน์การทดลองทางพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์นั้นก็มิใช่รายละเอียดรวมถึงเครื่องมือที่ใช้ในการพิสูจน์ทดลองที่แตกต่างกัน ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์นั้นมีมูลบททางอภิปรัชญาและญาณวิทยาที่แตกต่างกัน เครื่องมือที่ใช้แสวงหาความรู้ตลอดจนความจริงที่ค้นพบและเกณฑ์ตัดสินความจริงจึงแตกต่างกันด้วย และสิ่งที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือวิทยาศาสตร์ต้องการเรียนรู้กฎธรรมชาติและหาทางควบคุมธรรมชาติหรือเอาชนะธรรมชาติ พุทธอีกนัยหนึ่ง วิทยาศาสตร์เน้นการควบคุมธรรมชาติภายนอก แต่พระพุทธศาสนาสอนให้คนควบคุมภายในจิตใจตัวเอง ลำดับแต่ความสามารถที่ควบคุมธรรมชาติได้ ไม่อาจทำให้ความสงบสุขเกิดขึ้นในโลกมนุษย์ มนุษย์ต้องรู้จักควบคุมตัวเองให้มีจิตใจตั้งงามด้วย สันติสุขที่แท้จริงจะเกิดขึ้นได้

๔.สรุป

ผู้เขียนยอมรับว่าเนื้อหาของ “พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์” ที่ท่านอาจารย์สมภารได้บรรยายไว้เป็นความต่อเนื่องของเนื้อหาในทั้งสองภาคส่วนที่มีความแตกต่างกัน ก่อนที่จะวิเคราะห์เพื่อให้เห็นความเหมือนกันของพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์อย่างลงตัว อันเป็นการแสดงออกซึ่งความปราดเปรื่องในวิธีการบรรณาการศาสตร์เชิงวิเคราะห์ที่ไม่เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ซึ่งเราควรนำเอาไปเป็นแบบอย่างทั้งในด้านวิธีการนำเสนอและการเรียงลำดับเนื้อหาที่เป็นแบบการสร้างใยแมงมุมที่สามารถเริ่มจากความเป็นเริ่มจากจุลภาค (จำกัดเข้ามาในบริบท) ของแต่ละส่วนคือวิทยาศาสตร์ส่วนหนึ่ง

พระพุทธศาสนาส่วนหนึ่ง ก่อนที่จะขยายไปเป็นมหัพภาค (วงกว้าง) ได้อย่างสมบูรณ์แบบ

หากพิจารณาเนื้อหาของหนังสือ “พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์”ของท่านอาจารย์สมภาร โดยทั่วไปแล้วจะพบได้ว่าเป็นเนื้อหาการอธิบายถึงความสำคัญบางส่วนของแต่ละอย่าง ทั้งวิทยาศาสตร์เองที่มีจุดเริ่มต้นมาจากสิ่งเล็ก ๆ แล้วก็มีพัฒนาการจนเกิดสิ่งต่าง ๆ ขึ้นมากมายในโลกใบนี้ เช่น เครื่องอำนวยความสะดวก สิ่งที่ทำให้คนคิดว่ามีชีวิตที่สบายยิ่งขึ้น ซึ่งมีเป้าหมายที่แตกต่างจากพระพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นท่ามกลางความเชื่อที่ไม่อาจพิสูจน์ได้ของคนในประเทศอินเดียในสมัยเมื่อสองพันกว่าปีที่ผ่านมา แล้วก็มี การค้นพบหลักสัจธรรมหลาย ๆ อย่างโดยพระพุทธเจ้า ก่อนที่จะขยายการนับถือไปยังนานาประเทศอีกมากมายหลายแห่ง ดังที่เราทราบในปัจจุบัน ในส่วนตอนท้ายของหนังสือก็คือการวิเคราะห์ประเด็นเนื้อหาความเหมือนและความแตกต่างกันระหว่างพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ในแง่มุมเพียงบางประเด็นตามที่ได้นำเสนอแล้วในช่วงต้น ซึ่งก็ถือว่าเป็นมุมมองที่ให้ข้อคิดแก่ทั้งสองฝ่ายได้เป็นอย่างดี ไม่เฉพาะคนในวงการวิทยาศาสตร์หรือพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่หากจะได้ประโยชน์ในอีกหลากหลายในอนาคต หากมีการนำข้อมูลต่าง ๆ มาเชื่อมโยงเพื่อหาประเด็นอันนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดของมนุษยชาติ

ยิ่งกว่านั้น การดำเนินเนื้อเรื่องทั้งสิบสามตอนนั้นเป็นลักษณะของการสร้างความเชื่อมโยงของเนื้อหาในแต่ละตอนให้มีความสอดคล้องถึงกันได้โดยเริ่มจากจุดเล็ก ๆ ของแต่ละฝ่ายในความโดดเด่นที่มีคนในวงกรนั้น ๆ ได้กล่าวถึง เพื่อนำมาเป็นมุมมองในด้านวิชาการ อันเป็นการเชื่อมโยงหรือเปรียบเทียบให้เห็นภาพที่สำคัญของการอยู่ร่วมกันได้ แม้จะมีเป้าหมายหรือวิธีการในการดำเนินการที่แตกต่างก็ตาม

สุดท้ายเนื้อหาของหนังสือ หนังสือ “พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์”ของท่านอาจารย์สมภาร ผู้วิจารณ์รู้สึกมีความสุข และเบิกบานใจต่อการอ่านงานเขียนเรื่องนี้ ได้เห็นทัศนคติในมุมมองที่แตกต่างหลากหลายของการนำเสนอแง่มุมมองของพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ที่มุ่งเน้นวิเคราะห์หรือฐานของพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ในประเด็นเดียวกันอย่าง เป็นกลาง ทำให้ผู้วิจารณ์เพลิดเพลินไปกับการอ่าน สามารถเพิ่มพูนทักษะกระบวนการคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุมีผล ลุ่มลึก ผู้วิจารณ์เห็นด้วยที่ผู้เขียนให้ความเห็นไว้ในความรู้สึกของคนส่วนใหญ่เห็นว่าวิทยาศาสตร์ในความรู้สึกของเขาคือตัวอย่างของความรู้ที่มีเหตุผลและความมั่นคง จึงทำให้คนส่วนมากที่เป็นนักการศาสนาพยายามดึงศาสนาของตนเองให้สอดคล้องกับวิทยาศาสตร์ แต่ในฐานะที่ท่านเป็นนักวิชาการด้านศาสนาและปรัชญา ท่านก็ได้ชี้ให้เห็นว่าที่จริงแล้วปัญหาหลายประการก็อาจจะเกิดขึ้นได้หากจากเปรียบเทียบหรือนิยามแบบนั้น เนื่องจากวิทยาศาสตร์และพระพุทธศาสนามีรากฐานความคิดที่แตกต่างกันนั้นเราจึงไม่สามารถสรุปได้ว่า พุทธศาสนาเป็นวิทยาศาสตร์ โดยสิ่งที่สำคัญที่สุดที่ท่านให้เหตุผลก็คือวิทยาศาสตร์มีระบบการแสวงหาความรู้ที่ยึดเหตุผลเป็นหลัก การฝึกให้คนในประเทศมีจิตใจเป็นวิทยาศาสตร์เป็นแนวทางที่ถูกต้อง แต่วิทยาศาสตร์ก็มีขอบเขตจำกัด ชีวิตมนุษย์ซับซ้อนและต้องการอีกหลายสิ่งทีวิทยาศาสตร์ไม่สามารถให้ได้ ส่วนที่เหลือเหล่านี้เราต้องแสวงหาจากแหล่งความคิดอื่น เช่น ศาสนา ซึ่งแนวคิดดังกล่าวถึงว่าเป็นงานที่มีคุณค่าและยิ่งใหญ่มาก ทำให้นักวิชาการด้าน

วิทยาศาสตร์หรือด้านศาสนาควรตระหนักไว้ในสิ่งที่ตนไม่ทราบหรืออาจจะทราบแต่ยังไม่ลึกซึ้งพอ สิ่งเหล่านี้จะเป็นภาพสะท้อนและเป็นกระจกเงาให้ซึ่งกันและกัน ได้เห็นถึงความคิดที่แตกต่างในแง่มุมมองที่หลากหลาย ทำให้เปิดมุมมองกว้างขึ้นของนักวิชาการที่ไม่ได้ปิดตัวเองอยู่เฉพาะศาสตร์ที่ตนเองทราบเท่านั้น แต่เป็นการเปิดประเด็นความคิดที่คนส่วนใหญ่กำลังให้ความสำคัญในแง่มุมมองความคิดเห็นที่ไม่พยายามดึงศาสนาไปเกี่ยวข้องกับวิทยาศาสตร์ในแง่มุมมองที่คิดวิเคราะห์รากฐานของแต่ละแนวความคิด เพื่อให้เห็นความแตกต่าง ที่ไม่อาจจะบรรจบกันได้ ในข้อจำกัดหรือวิธีคิดที่ค่อนข้างแตกต่างกัน ดังได้กล่าวแล้วในข้างต้น ซึ่งถือได้ว่าเป็นหนังสือที่มีคุณค่าและความสำคัญต่อวงการพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์และตลอดทุกวงการ ในการที่จะร่วมมือการสร้างสรรค์ผลงานดี ๆ ที่มีคุณภาพออกสู่สาธารณะเพื่อให้คนในสังคมได้รับทราบและได้ศึกษาเรียนรู้ร่วมกันต่อไป

เอกสารอ้างอิง

สมภาร พรหมทา. **พุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.